

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA ‘TÜRK’ OTO-STEREOTİPİ: BY7297 NUMARALI YAZMA ESER ÖRNEĞİ*

'Turk' Auto-Stereotype In Nasreddin Hodja Jokes: Sample Manuscript No. BY7297

Doç. Dr. Fatih ERBAY**

ÖZ

“Türk” kelimesinin anlamı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda çeşitli görüşler öne sürülse de bilinen yazılı ilk metinler olan Orhun Yazıtlarında “millet” anlamını ifade ettiği görülmektedir. *Türk* kelimesinin “Türkçenin çeşitli lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse” anlamının yanında “güzel, güçlü, yiğit” gibi anlamlarda da eserlerde yer aldığı bilinmektedir. Farklı kültürlerle ait eser ve sözlüklerde (özellikle Fars ve Arap kaynakları) de “Türk” kelimesinin çeşitli anlamların yanında “sevgili” anlamıyla birçok eserde karşımıza çıkmaktadır. Ancak olumlu anlamların yanında kelimenin olumsuz kullanımları da mevcuttur. Tespit edilebildiği kadarıyla Türk kelimesinin olumsuz anlamlarda kullanılması 15. yüzyıla ait eserlerden itibaren başlamıştır. Bazen tamlamayla “türk-i bî-râh” şeklinde, bazen Farsça ek alarak “türkâne” şeklinde, bazen de sadece isim olarak “köylü; kaba” anlamında kullanımları görülmektedir. 17. yüzyıl hiciv şairi Nef’î, Sihâm-ı Kazâ’sında yer alan çok sayıdaki beyitte *Türk* kelimesini bir aşağılama unsuru olarak kullanır. Bu çalışmada, Nasreddin Hoca fıkralarında geçen “Türk” kelimesinin olumsuz/menfi (pejorative) anlamlarda kullanılması incelenmiştir. Çalışmaya esas teşkil eden eser, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY7297 numarasıyla kayıtlı *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin* adlı yazmadır. Kütüphane kayıtlarından eserin hicri 1292 yılında (1875-1876) vakfedildiği anlaşılsa da eserin istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Ancak bağışlanma tarihi (1875-1876) dikkate alınarak istinsah tarihinin 1800’lü yılların başı olması muhtemeldir. *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin* adlı yazmada yer alan fıkralar taranarak Türk/Türkmen kelimelerinin geçtiği latifeler tespit edilmiştir. Daha sonra bu latifeler Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü’nün el yazması koleksiyonu 007 numarada kayıtlı olan ve başı-sonu eksik basma eserdeki latifelerle karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla aynı döneme ait Batı ve Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış Nasreddin Hoca fıkraları Türklük algısı yönüyle ele alınmıştır. Hikâyât-ı Hoca Nasreddin adlı yazmada “Türk” ve “Türkmân” tipinin yer aldığı altı fıkra, mezkûr basma eserdeki latifelerle bir araya getirilerek incelenmiştir. Bu latifelerin dili, geç dönem Çağatay Türkçesine aittir. Bu sebeple Batı Türkçesi (Hikâyât-ı Hoca Nasreddin) ve Doğu Türkçesinde yer alan fıkraları, Türk tipi üzerinden karşılaştırmak uygun görülmüştür. Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü 007 numarada kayıtlı geç dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış Nasreddin Hoca (Efendi) latifelerinde Türk tipi bulunmamaktadır. Bu tipin Anadolu sahasındaki Nasreddin Hoca fıkralarında bulunduğunu, Doğu Türkçesiyle yazılmış fıkralarda yer almadığını görülmektedir. Her ne kadar Doğu Türkçesinin coğrafyasında Türk kelimesinin menfi anlam içeren kullanımlarını Nevâî’de görmüş olsak da bu kullanımın sınırlı olduğunu, Anadolu Türkçesindeki kullanımının daha yaygın olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çalışmada bir ötekileştirme unsuru olarak kullanılan “Türk” stereotipi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Türk tipi Nasreddin Hoca fıkralarında bir oto-stereotiptir. Ele alınan fıkralarda köylü tipinin şehirliden daha uyanık ama bunun yanında kaba bir tip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Hikâyât-ı Hoca Nasreddin, fıkra, stereotip, anlam kötüleşmesi, Nasreddin Hoca.

ABSTRACT

Many studies have been conducted on the meaning of the word "Turk". Although various opinions are put forward in these studies, it is seen that it expresses the meaning of "nation" in the Orkhon Inscriptions, the first known written texts. It is known that the word "Turk" is used in works with meanings such as "beautiful, strong, valiant" as well as "the lineage speaking various dialects of Turkish and the person of this lineage". In the works and dictionaries of different cultures (especially Persian and Arabic sources), the word "Turk" appears in many works with the meaning of "beloved" as well as various meanings. However, in addition to positive meanings, there are also negative uses of the word. As far as it can be determined, the use of the word "Turk" in negative meanings started from the works of the 15th century. It is sometimes used in the form of "türk-i bî-râh", sometimes as a Persian suffix "türkâne", and sometimes as a noun in the sense of "peasant";

* Geliş tarihi: 15 Mart 2022 - Kabul tarihi: 4 Nisan 2023
Erbay, Fatih. “Nasreddin Hoca Fıkralarında ‘Türk’ Oto-Stereotipi: BY7297 Numaralı Yazma Eser Örneği”, *Millî Folklor* 138 (Yaz 2023): 55-66

** İğdir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İğdir/Türkiye, fatih.erbay@igdir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6086-9558.

rude". The 17th century satirical poet Nefî uses the word "Turk" as an element of humiliation in many couplets in his *Sihâm-ı Kazâ*. In this study, the use of the word "Turk" in negative / pejorative meanings in Nasreddin Hodja jokes is analyzed. The work that constitutes the basis of the study is the manuscript titled *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* registered in Konya Regional Manuscript Library with the number BY7297. Although it is understood from the library records that the work was endowed in the year 1292 (1875-1876), the date of the work and its author are not known. However, considering the date of donation (1875-1876), it is likely that the date of the manuscript was in the early 1800s. The jokes in the manuscript titled *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* were scanned and the Turkish/Turkmen words were identified. Then, these jokes were compared with the jokes in the manuscript collection of the Chingiz Aitmatov Institute of Language and Literature of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic, number 007, which has a missing beginning and end. Therefore, Nasreddin Hodja jokes written in Western and Eastern Turkish belonging to the same period are discussed in terms of the perception of Turkishness. In the manuscript titled *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn*, six jokes in which "Turk" and "Turkmân" type are included are analyzed by bringing together with the jokes in the aforementioned printed work. The language of these jokes belongs to late Chagatai Turkish. For this reason, it was deemed appropriate to compare the jokes in Western Turkish (*Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn*) and Eastern Turkish through the Turkish type. There is no Turkish type in Nasreddin Hodja (Efendi) jokes written in late Chagatai Turkish, registered in Cengiz Aitmatov Institute of Language and Literature number 007. It is seen that this type is found in Nasreddin Hodja jokes in the Anatolian field, but not in jokes written in Eastern Turkish. Although we have seen the use of the word Turkish with a negative meaning in the geography of Eastern Turkish in Nevâyî, it would be appropriate to say that this use is limited and its use in Anatolian Turkish is more common. In the study, the stereotype of "Turk" used as an element of marginalization was evaluated. In this context, the Turkish type is an auto-stereotype in Nasreddin Hodja jokes. In the jokes analyzed, it was seen that the peasant type is more alert than the city dweller, but also a rude type.

Keywords

Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn, joke, stereotype, pejorative, Nasreddin Hodja.

Giriş

Nasreddin Hoca Türklerin kültür tarihinde önemli bir yapı taşı durumundadır. Bu bakımdan nesilden nesile aktarılan Nasreddin Hoca fıkraları araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınır. Türk halk kültüründe bu fıkralar sözlü geleneğin nadide örneklerindedir. Yüzyıllardır farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda aktarılması fıkraların toplum tarafından nasıl ve ne kadar benimsendiğiyle de yakından ilintilidir.

Nasreddin Hoca şimdiye kadar tespit edilebilen yazılı kaynaklar dikkate alındığında 15. yüzyılın son çeyreğinden itibaren fıkraları anlatılagelen Türk kültürünün önemli sembollerinden biridir (Sakaoğlu ve Alptekin 2009: 8-9). Osmanlı döneminde Nasreddin Hoca'yı zikreden ilk eser Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin yazdığı ve Sarı Saltuk'un menkıbelerini anlatan 1495 tarihli *Saltuknâme*'dir. Bu eseri takiben Lâmiî Çelebi'nin *Letâif*'inde de (1532-1533) Hoca'ya ait iki fıkraya yer verilir. Osmanlı ve Selçuklu dönemine ait birçok eserde Nasreddin Hoca'yla ilgili bilgiler veya fıkraları verilmiştir (Özkan 1999: 18; Sakaoğlu ve Alptekin 2009: 10-19).

Nasreddin Hoca fıkraları sadece Türklerin yaşadığı coğrafyalarda değil, Türklerin komşu oldukları milletlerde de söylenegelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme alanına bağlı olarak bu fıkralar gerek kendi adıyla gerekse tiptaşı ile bilinmektedir (Sakaoğlu ve Alptekin 2009: 84). Nasreddin Hoca yayıldığı tüm sahalarda Türk kültürüne canla başla hizmet eden bir kültür taşıyıcısıdır. Türk kültürünü geleceğe taşımada halk dilinin sadeliği ve Türkçeyi ifade etme gücüyle mükemmeli yakalar (Şenocak 2007: 168). Bu mükemmeliyeti asla zamanın dışında yaşamaz. Kendi yarattığı mizah çerçevesinde "eski ve yeni" iç içedir. Klasik ve çağdaş uyarlama/yaratıların iç içe geçtiği bellek devamlı güncellenmektedir (Özdemir 2010: 37; Şenocak 2007: 97). Bununla birlikte Hoca'nın şehirlere ve ülkeler arasında paylaşılması, asırlar ve coğrafyalar üstü yaşama gücünün de sırrını içinde saklamaktadır. Mevlânâ ve Yunus Emre "gön-

lün”, Nasreddin Hoca ise “aklın sembolü olarak Anadolu’da Türk halk felsefesinin temelini oluşturan “akıl-gönül” birliğini yaratmıştır (Özdemir 2010: 28).

1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY7297’de Kayıtlı *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn*

Nasreddin Hoca fıkraları/latifeleri birçok yönden incelenmesi gereken özellikler taşımaktadır. Çalışmada Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY7297 numarasıyla kayıtlı *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* adlı yazmada verilen fıkralarda geçen *Türk* kelimesi üzerinde durulacaktır. Kütüphane kayıtlarından eserin hicri 1292 yılında (1875-1876) bağışlandığı anlaşılrsa da eserin yazılış tarihi ve yazarı bilinmemektedir. Ancak bağışlanma tarihi (1875-1876) dikkate alınarak istinsah tarihinin 1800’lü yılların başı olması muhtemeldir (Kalaycı 2018: 39-41).

Eser üzerinde ilk tanıtımayı Ahmed Ateş (1948) yapmıştır. Ateş, tanıtmasında yazmanın sekiz bölümden oluştuğunu belirtir (Ateş 1948: 179). Daha sonra Pertev Naili Boratav, Ahmed Ateş’in tanıtımına atıfta bulunarak eseri göremediğini bu yüzden fıkra sayısını bilmediğini belirtir (2014: 108). Bekir Şahin (2015), “*Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğünde Bulunan Bir El Yazması: Hikayat-ı Nasreddin Hoca*” adlı bildiriyle yazmanın ayrıntılı tanıtımını yapmıştır. Eser üzerinde en geniş çalışma Kalaycı (2018) tarafından yapılan yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada yazmanın tıpkıbasımı, transkripsiyonu ve günümüz Türkçesine aktarılmasına yer verilirken fıkraların incelenmesi de yapılmıştır.

Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn adlı yazma rik’a hattı ile kaleme alınmıştır. Bu yazı cinsinin 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ana çizgileriyle beliren bir karakter kazandığı düşünülmektedir. Eserin yazı karakteri dikkate alındığında dönem özelliklerini çok yansıtmadığı, rik’a hattı kurallarına da sıkı sıkıya bağlı kalınmadan yazıldığı tespit edilmiştir (Şahin 2023). Eser, Antalya/Elmalı Halk Kütüphanesi’nde 3032 numarada kayıtlı iken Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’ne nakledilmiştir. *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* adlı yazmada toplam 136 tane fıkra bulunmaktadır (Kalaycı 2018: 36-41).

Bu makalede, *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* adlı yazma eser taranarak “Türk” kelimesinin kullanıldığı yerler tespit edilmiş ve hangi anlam dairesi içinde kullanıldığı belirlenmiştir. Kalaycı’ya (2018) ait çalışmada verilen tıpkıbasım dikkate alınmış, tespit edilen okuma hataları giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya esas alınan bu yazmanın yanında, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü’nün el yazması koleksiyonu 007 numarada kayıtlı olan ve başı-sonu eksik basma eserdeki latifeler de taranmıştır. Bu hâliyle Batı ve Doğu Türkçelerinde birbirine yakın dönemlere ait Nasreddin Hoca fıkralarının karşılaştırılması da yapılmıştır.

2. *Türk* Kelimesinin Olumsuz-Menfi (Pejorative) Kullanımı

Türk kelimesi ile ilgili, sözlük tanımında olumsuz bir çağrışım olmasa bile kelimenin aşağılayıcı olarak kullanımı özellikle yabancı kaynaklarda görülmüştür. Farsça kaynaklarda *Türk* kelimesinin olumlu anlamlarının yanında olumsuz anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir.¹ *Ferheng-i Kinâyât-ı Suhen* adlı eserde *Türk* kelimesine “Güzel yüzlü, maşûk, yağmacı, savaşçı, kavgacı” anlamları verilmiştir. Aynı eserde *Türkâne* kelimesine “Zerâfetsiz ve edebe riayet etmeyen, çabuk, hareketli, cesur ve korkusuzca davranan, öfke ile hareket eden, edepsiz”; *Türk-tâz* kelimesine de “Şiddetli ve acımasızca saldıran” anlamları verilmiştir (Armutlu 2020: 55).

Türk adının Türkçe yazılmış bazı eserlerde de olumsuz anlamda kullanımı görülmektedir. *Türk* kelimesine *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* adlı eserinde yer veren

Ahmet Talât Onay, kelimenin “Kaba-saba adam, köylü” gibi anlamlarında da kullanıldığını açıklamış; Surûri’nin şu beytiyle örneklendirmişti:

*Terket o Türkü k’etse teşehhür, ne denli kim
Çifti komuş, Sitanbul’a gelmiş Sapanca’dan*

Ayrıca Onay, eserlerde “Türkman” kelimesinin de “Türk” yerine kullanıldığını belirtmiştir (Onay 1993: 421-422).

İskender Pala da eserinde *Türk* kelimesinin Divan şiirinde, “sarhoş, zalim, kavgacı, kötü kalpli” anlamları çerçevesinde ele alındığını, kelimeye daha sonraları “kaba-saba adam, köylü” anlamının yüklendiğini açıklamıştır. *Türk* kelimesine, şairi bilinmeyen şu beyit örnek verilmiştir:

*Böğürtlen açılsa bağ oldum sanır
Türk şehre gelse beğ oldum sanır* (Pala 1995: 547).

İsmail Parlatır, sözlüğünde kelimeyi iki anlam dairesinde değerlendirmiştir. Öncelikle *Türk* kelimesine “Asya’da yaşayan mert ve yiğit büyük kavim” anlamını, sonra da *türk* kelimesine “görgüsüz, terbiyesiz, köylü” anlamlarını vermiştir (Parlatır 2006: 1737).

17. yüzyılın hiciv şairi Nefî’nin *Sihâm-ı Kazâ*’sında *Türk* kavramı, bu zamana kadar olan en kötü üslupla şiire girer. Bu tavrın özünde Osmanlı’nın kuruluş ve yükselişinde Türklerin yok sayılması bulunmaktadır. *Türk* kelimesine aşağılayıcı anlamlar yüklenir; vezirlerin ve vezir-i azamların etnik kökenleri itibarıyla Türk olmadığı için Osmanlı’nın da Türk olmadığı tezine malzeme sunulur:

Vezir-i mülk-i İslâm olmağa lâyük müdür andan

Doñuz çobanı Gürcü, Ermenisi, Türki Lâz ü Çingânı (SK K2-9 / Çalışkan 2015: 142).

Tespit edilebildiği kadarıyla *Türk* kelimesinin olumsuz anlamlarda kullanılması 15. yüzyıla ait eserlerden itibaren başlamıştır. Bazen tamlamayla “türk-i bî-râh, etrâk-i bî-idrâk” şeklinde, bazen Farsça ek alarak “türkâne” şeklinde, bazen de sadece isim olarak “köylü; kaba” anlamında kullanımları görülmektedir. Buradan hareketle *Türk* kelimesinin olumsuz anlam içermesi Osmanlı İmparatorluğu içerisinde azınlıkların devlet bürokrasisinde önemli görevlere getirilmesiyle eş zamanlıdır.

3. Türk Folklorunda Stereotip

Stereotiplerin temel özellikleri ile ilgili bugüne kadar yapılan yayınlarda ortak bir anlaşma bulunmaktaysa da stereotiplerin nasıl ve neden oluştuğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak temelde bir stereotipin üç önemli aşaması vardır: 1) Bir grup insan belirli özelliklerle tanımlanır. 2) Daha sonra gruba bir bütün olarak bir dizi ek özellik atfedilir. 3) Son olarak, bir kişinin tanımlayıcı ve anlamlı özelliğe sahip olarak tanımlanması üzerine (birinin İngiliz olduğunu keşfettiğimizde), ona basmakalıp bir özellik atfedilir (Hinton 2000: 6-8). Temel olarak stereotipler, algılayıcının gelen bilgi yerine önceden depolanmış bilgiye güvenmesini sağlayarak bilgi işlemeyi kolaylaştırır (Hilton ve Hippel 1996: 238). İnsanlar bazen dil çeşitlerini farklılaştıran özellikler hakkında çok net algılara sahiptir. Bu stereotipler insanların üzerinde yorum yapabileceği ve tartışabileceği şeylerdir ve genellikle bunlar hakkında çok güçlü olumlu ya da olumsuz fikirlerle sahiptirler (Meyerhoff 2006: 22).

Stereotipler, basitçe, bir grubun üyelerine karşı duygularımızı etkileyen başka bir grubun bilişsel temsilleri anlamına gelir (Zhang 2009: 25). “Kalıp yargı” olarak adlandırılacak stereotipler tıpkı bir masal ya da ritüel gibi ilk üreticisi belirsiz olan ve kalıpsallaşarak gelenek içinde aktarılan bir bilgi türüdür (Çelik 2009: 17). Çeşitli grupların kimliklerinin oluşmasını sağlayan karmaşık niteliklerin zihinde beliren “imaj”larının

basite indirgenerek genelleştirilmesi stereotipleştirmenin özelliklerindedir (Çelik 2009: 12).

Aksoy-Sheridan (2007)'ın Temel fıkralarının bir "ötekileştirme" içerisinde stereotip olup olmadığı konusunda yaptığı çalışma dikkat çekicidir. Saralmaz (2021), çalışmasında Anadolu sahası Türk fıkralarında stereotipleri incelemiştir. Ancak bu çalışmada, diğer etnik gruplara değinilirken "Türk" stereotipine yer verilmemiştir. Karataş (2017), hekim folklorunda stereotiplerin fıkralara nasıl etki ettiğini inceleyerek hekim üst kimliği içerisinde yer alan alt grup kimlikleri ve ötekileştirmelerinin hekim folklorunun bir cephesinin oluşumundaki rolünü ortaya koymuştur. Hekim folkloruyla ilgili bir başka çalışmada Büyükokutan Töret (2018), hekimlerle yapılan görüşmelerden yola çıkarak, hekim folklorundaki stereotipleri tespit etmiş; bu stereotiplere bağlı olarak ortaya çıkan, farklı branşlardaki hekimlerle ilgili ayırt edici niteliklere ve stereotiplere bağlı olarak yapılan şakaları değerlendirmiştir.

Türk sözlü ve yazılı edebiyatı içerisinde belirli bir sosyal çevre veya zümre ile bir düşünüş ve davranış şeklini temsil yeteneği kazanan unsurlara *tip* denmektedir. Fıkra'yı diğer anlatı türlerinden ayıran ve fıkraya "özgünlük" katan *tip* unsuru, doğduğu toplumun temel özelliklerini bünyesinde barındıran ve toplumun kabullendiği kimselerdir. Zamanla yaygınlaşp "tip" hâline dönen şahsiyetler, toplumsal kimliğin oluşmasında önemli bir yere sahiptirler. Onlar sayesinde kültürel birikim sonraki nesillere aktarılmaktadır (Solmaz 2018: 342). Bu bakımdan Nasreddin Hoca fıkraları sonraki nesillere kültür birikiminin aktarılmasında önemli bir rol üstlenir.

Türk edebiyatında -ister yazılı ister sözlü olsun- bütün fıkralar halkın oluşturduğu bir fıkratipine bağlı bir şekilde anlatılır. Fıkraların temel özelliklerinden biri de budur. Fıkralardaki bu ana tipe "fıkra-tipi" adı verilmektedir. "Fıkra-tipi" yaşamış kişiler olabileceği gibi çeşitli zümrelerin, azınlıkların kültürlerin bir araya gelmesinden meydana gelmiş ve kişilik vasfı belirmiş tipler de olabilir (Yıldırım 1999:18).

İlhan Başgöz, 16. yüzyıldan kalma Nasreddin Hoca hikâyelerinde etnik unsurlarla ilgili aşağılayıcı bir durumun olmadığını belirtir. Ona göre Hoca hikâyeleri kent kültürü ile uzlaşmaya girince, yani 17. yüzyıldan sonra, onların arasında, sayıları az da olsa, Yahudi, Kürt, Acem, Zenci Arap hikâyeleri belirir. Bu hikâyeler Türklerin azınlıklarla yüz yüze gelmesi ve toplum hayatında onlarla yakın ilişkiye girmesiyle ilintilidir. Başgöz yeni Nasreddin Hoca hikâyelerinde 'Hey cahil Türk' ifadelerinin bulunduğunu köylü ya da göçebe Türkmen'e karşı bu davranışın saray kültürü ile halk kültürü arasındaki gerginliğin bir belirtisi olduğunu aktarır (2005: 65-67).

3.1. 'Türk' Oto-stereotipi

Stereotipler, birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, önyargılarla özdeş değildir. Stereotipler, bilişsel işleve bağlı geniş inançlardır, önyargılar ise beynin duygusal kısmıyla ilişkili görüşler veya duygulardır. Bu nedenle, stereotipler ve önyargılar arasındaki fark, esas olarak duygusal çağrışımlarındadır. Bir stereotipin stereotip olması için doğru veya yanlış olması gerekmez (Janžekovič 2022: 4).

Stereotip, bir kişi veya grup tarafından belirli bir şey hakkında sahip olunabilecek bir kavram veya inançtır. Bir toplumun kendisiyle ilgili olan yargıları 'oto-stereotip' (auto-stereotyping/self-stereotyping), kendisinin dışında kalan gruplarla ilgili yargıları ise 'hetero-stereotip' şeklinde adlandırılmaktadır (Bourse 2009: 127). Otostereotipler, kişinin grubuna ilişkin kavramlar oluşturur ve bu sayede bireylerin zaten belirgin olan özellikleri aracılığıyla içinde bulunduğu toplumla bütünleşmesine aracılık eder. Eleştirel düşüncenin eksikliği, ait olduğumuz bir grup ya da ulus hakkındaki fikirlerin büyük

ölçüde olumlu olmasına neden olur, çünkü kendimizi çoğunlukla "diğerlerine" karşı tanımlar ve kendimize daha iyi nitelikler atfederiz (Vašečka 2023).

Oto-stereotipler, genel itibarıyla daha olumlu olma eğiliminde olsa da bazen olumsuz çağrışım yapımları da mümkündür (Janžekovič 2022: 4). *Türk* kelimesinin bir oto-stereotip olarak çok fazla olumlu anlamlarının yanında, Nasreddin Hoca fıkralarında birkaç olumsuz anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ulusal stereotipler çeşitli ulusların ayırdedici özelliklerini belirtirler. Bu yapılırken genellikle o ulusu diğer uluslardan ayırdedici davranış modellerine dayanan bir yaklaşım gösterilir. Bu davranış modelleri gelenek, göreneklerden oluşabileceği gibi inançlar, değerler ve tutumları da kapsayan kavramsal davranış modellerini de içerebilir. Özellikle Türkler ile ilgili öne sürülen karakter özelliklerinin bir kısmı olumlu, bir kısmı da olumsuz nitelikleri içermektedir (Tezcan 1974: 17-19).

3.1.1. *Hikâyat-ı Hoca Nasreddîn*'de 'Türk' Oto-stereotipi

"*Hikâyat-ı Hoca Nasreddîn*" adlı yazmada yer alan yüz otuz altı fıkra tarandığında *Türk* kelimesinin geçtiği beş, *Türkmân* kelimesinin yer aldığı bir fıkra tespit edilmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarında karşılaşılan *Türk* tipi de belirli sosyal çevre içinde davranış biçimini temsil eden bir unsurdur. "Bundan Çıkar" ve "Öküz" adlı fıkralarda *Türk* kelimesi, "köylü" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu tip şehirli ile köylü arasında geçen bir anlatı olma özelliğini taşır. Fıkralarda: "*bu Türk köyden şehre geldikde ol şehir oğlanınıñ hânesine gelüp konardı*" (50b-3/4), "*bir gün Türk gene gelüp ve gittiği vakitte bu şehir oğlanını köye da'vet eder*" (50b-8/10), "*bu şehir oğlanı bir gün karındaşlığı Türkün köyine varur*" (50b-10/11) şeklinde verilen tipler aslında şehirli ile köylü arasında geçmektedir. Bu bakımdan *Türk* stereotipi aslında köylü ya da kırsal bölge insanını anlatmaktadır. Köylü (Türk) stereotipi bu fıkralarda uyanık ancak çok fazla kültürlü olmaması bakımından eleştirilir:

(Bundan Çıkar) "50b (1) hikâyet gene bir gün bir **Türk** (2) ile bir şehir oğlanı dostlaşurlardı (3) bu **Türk** köyden şehre geldikde ol şehir (4) oğlanınıñ hânesine gelüp konardı velâkin (5) ol şehir oğlanınıñ birkaç ma'sümü varmış (6) bunları oğşayup oturlardı bu şehir (7) oğlanı ol **Türke** geldikçe haddinden ziyâde (8) ri'âyet edermiş bir gün **Türk** gene gelüp (9) ve gittiği vakitte bu şehir oğlanını köye da'vet (10) eder bu şehir oğlanı bir gün karındaşlığı (11) **Türkün** köyine varur **Türk** bunun önüne bir (12) mikdâr sūd ve bir päre etmek kor tamam yeyüp (13) gidecek maħalde dēr ki birâder ben senün evine (14) vardığım zamân sen baña beş on dürlü ta'am (15) getürüp 'azim ri'âyet edersin ammâ şimdi (16) ben saña işte sūt vërdim işte birâder (17) kaymak da bundan çıkar baklava da bundan çıkar 51a (1) börek de bundan çıkar deyüp bunı yollar lâkin bu (2) şehir oğlanı evine gelür ammâ bu **Türkün** böyle (3) işi gücine gelüp hatunına tenbîh eder ki şol (4) **Türk** ne zamân gelürse kapuyu açmayup baña (5) haber eyle dedi hatunı n'ola deyüp gözetmege (6) başladı bir gün **Türk** gelüp kapuyu dak eyledi (7) hatun kapuya vardı **Türk** eyitdi ma'sümları (8) Aħmedciği, Muştafacığı görecekim geldi dedi (9) hatun n'ola tur deyüp gelüp Çelebiye haber vërdi (10) Çelebi tüz sürüp kapuya gelüp meger kapunun bir (11) aralığı vardı hemân zekerin ol aralığdan (12) çıkarup bre **Türk** işte buña bak Aħmedcik (13) Muştafacık bundan çıkar demiş **Türk** kaçup (14) bir daħı gelmemiş"

(Öküz) "16a ... (4) bir gün gene hocanın tarlasında bir öküz (5) girüp harâb etmiş hoca görüp eline bir (6) degnek alup urmağa vardıkda öküz kaçup (7) gitti hoca arından yetişemedi bir iki (8) günden sonra hoca gördi ki ol öküzü (9) bir **Türk** bir 'arabaya koşup bázara gider hocaya (10) tüz eline bir degnek alup öküzü dögmeye başladı (11) **Türk** bre âdam divâne mi olduñ öküzü (12) niçün dögersin demiş hoca sen yabana (13) söyleme öküz yidigin bilür demiş"

Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn'de yer alan iki fıkrada Türk tipi, “kolayca kandırılan kişi” için kullanılır. Bu fıkrada bir aşığılama bulunmamaktadır. Ancak Türk tipi bazen bir hamalın karısının, bazen de bir aşçının sözüne inanmaktadır ve komik olaylar bu tipin üzerine kurgulanmıştır:

(Kaz Eti) “49b ... (6) ammâ bir gün bir (7) hammâlin biri bî-çârenüñ tabî'atı kaz eti (8) ister pâzârdan bir besili kaz alup eve (9) getirüp hatunına şol kazı pişür deyüp (10) kendi taşra işine gider hatunı kazı (11) pişürüp döstuna haber gönderir döstü (12) ile kazıñ şafâsın ederler hamâl ikindi (13) vakti bir yârânı hammâlî da alup evine kaz (14) eti yemege gelürler hatunına dër ki kazı (15) misâfire ri'âyet eyle ben varup etmek (16) alayım deyüp gider lâkin karı fırsatı gânimet (17) bilüp töz eline bir tûc havân eli alup misâfirin 50a (1) karşusunda yağlayup âteşde kızdırmağa başlar (2) misâfir anı görüp bozulup dönüp hatuna (3) su'âl êdî karı eyitdi ey misâfir benim (4) saña cânım acıdı evvelâ sen bunda niye geldüñ (5) bilür misin belî bilürüm kaz yemege geldüñ dëdi (6) karı bre yok şol havân elin görür misin (7) işte bunı senüñ götine şoksa gerek (8) dëyince hemen **Türk** kapudan taşra olur bu kerre (9) hammâl gelüp misâfiri görmeyince su'âl eyledi (10) karı eyitdi kazı alup gitdi dëdikde (11) hammâl eline töz bir pârça etmek alup **Türkün** (12) ardına düşüp uzaktan gördi ki (13) **Türk** kaçup gider bir miqdâr koğdı (14) gördi erişemez çağırıp tûr (15) bâri şuyundan olsun banayım dëdi (16) **Türk** ardına bakup elindeki etmegi görüp (17) havân elin şatup var püzevenk eski 50b (1) bandediğma ban dëmiş”

(Keşkek Tarifi) “52a ... (5) hikâyet bir gün bir **Türk** (6) aşçı dükkânında keşkek alup yedikden soñra (7) aşçıya su'âl eder ki buña kaç arşun (8) iplik gider dëdi aşçı bir zarîf herîf (9) êdi **Türkün** ne için su'âl êdigin tıyup (10) beş arşun iplik el vërür dëdi **Türk** (11) sürüp evine gelüp karısına ipligin var mı (12) deyüp su'âl eyledi karı da vardır dëdi (13) töz getir deyüp beş arşun ipligi var (14) êmiş karısı şandıkdan çıkarıp **Türkün** (15) eline vërdi **Türk** hemân ol beş arşun (16) ipligi pâre pâre êdüp bir tencere içine (17) koyup âteş üzerine qodı karısı 52b (1) **Türke** su'âl eyledi ki tuzunu ne kadar qoya (2) **Türk** varayım haber alayım deyüp sürüp (3) aşçıya gelüp eyitdi keşkege ne kadar tuz (4) gerekirdi dëdi aşçı eyitdi ne az ve ne çok (5) dëdi **Türk** de unutmayım deyüp yolda (6) giderken ne az ve ne çok deyüp giderdi (7) meger ol aradan beylik koyunlar geçerdi **Türk** (8) koyunların yanında ne az ve ne çok deyüp ezberleyüp (9) giderken beylik çobanlar sen pâdişâh koyununa (10) ne çokdur dërsin deyüp buña bir eyü tayağ (11) çekdiler **Türk** ya ne söyleyim dëmiş Allah artırsın (12) deyüp du'â eyle dëdiler **Türk** de Allah artırsın (13) deyüp giderken bir cenâzeye râst geldi (14) Allah artırsın deyüp tûrurken bre ne (15) söyler bu **Türk** deyüp bir eyü tayağ dëgdiler (16) ya ne dëyeyim ağalar dëdi bunı gördüñ (17) bir dağı görmeñ dë dëdiler **Türk** de 53a (1) bunı bir dağı görmeñ, deyüp giderken bir (2) gelin çoçi ile giderdi bunı göreñ (3) bir dağı görmesin deyüp giderken (4) **Türke** gelin akrabâları bir eyü tayağ dögerler (5) ya ne dëyeyim ağalar doğrı yolına git dë (6) dëdiler **Türk** de doğrı yolına git deyüp (7) giderken meger iki yigit gâvğa ederlerdi (8) **Türk** de geçerken doğrı yolına git deyüp (9) giderdi bunlar **Türkün** bu sözüne incinüp (10) senüñ ne üzerine lâzım deyüp bir eyü (11) tayağ anlar da dögerler ya ne diyeyim ağalar (12) dëdi iki qarındaş dögüşürler gelin halâş (13) êdek dëseñe öyle dëyeyim ağalar deyüp (14) iki qarındaş dögüşüyorlar gelin halâş (15) êdiñ deyüp giderken bir ağa adam eline (16) et almış giderken bir köpek ol ağanuñ (17) elinde ol ete mü'kil olmuş ağa da köpegi 53b (1) dögmege başladı **Türk** de iki qarındaş dögü- (2) şüyor gelin halâş êdek dëyince ağa bre (3) ne poğ yër bu **Türk** deyüp bir eyü odun (4) döger yâ ne dëyeyim ağacığum oş bre köpek (5) dë dëdi **Türk** de oş bre köpek deyüp (6) giderken bir dikici dükkâmı oñine gelür (7) dikici mesti ağzına almış çeküp tûrırken (8) **Türk** de oş bre köpek deyüp geçüp (9) giderdi dikici de sen baña köpek dëdüñ

(10) deyüp bir eyü kötek çekdi yâ ne dëyeyim benim (11) ağacugum dëyerek sü-rüp **Türk** (12) evine gelüp karısına hâli (13) keyfiyeti nakl eyledi”

Beş fıkradan sonuncusunda Nasreddin Hoca ile *Türk* tipinin karşılaşması ve ko-nuşması vardır: “*günlerde bir gün hocaya bir Türk âdemi bir tavşan ile gelüp misâfir oldı*” (14a-3/4), “*Türk bre âdam dîvâne mi olduñ öküzi niçün dögersin dëmiş hoca sen yabana söyleme öküz yidigin bilür dëmiş*” (16a-11/13). Türk tipi burada “uyanık kimse” olarak görülür. Bu fıkrada *Türk* tipi, şehirde yaşayan bir dostunun evine misafirdir ve kendisinden sonra gelen herkes onun adını vererek Hoca’nın evinde yemek yemek ister. Nükteli olaylar şu şekilde anlatılır:

(Tavşan) “14a ... (3) günlerde bir gün hocaya bir **Türk** âdemi (4) bir tavşan ile gelüp misâfir oldı beş (5) on günden sonra ol tavşan getüren (6) **Türkün** hem-şehrilerinden beş on âdam (7) gelüp hocaya misâfir olmak istediler hocaya (8) eytdiler biz şol geçen gece saña tavşan (9) getüren **Türkün** hemşehrilerindeñiz saña (10) misâfir olmağa geldik dëdiler hoca da ikrâhen (11) bunları evine kon-durdı bunuñ üzerine beş (12) on gün geçdi beş on âdam dañı geldi eytdiler (13) biz saña tavşan getüren adamıñ koşullarıyuz (14) saña misâfir olmağa geldik dëdiler hoca (15) bunları evine kondurdı aħşâm olduğa (16) bir şahana bir miğdâr şu koyup heriflerin (17) öñüne kodı buyuruñ dëdi herifler eytdiler 14b (1) hoca hiç su yenür mi dëdiler hoca (2) eyitdi ey misâfirler işte bu ol tavşanuñ (3) şuyunuñ şuyudur dëmiş”

Fıkralarda Türk stereotipinden başka Türkmen stereotipi de bir fıkrada yer almak-tadır. Bir kez karşılaşılın *Türkmân* kelimesi “konar-göçer, yörük” anlamındadır: “*ol Türkmân dër ki gel emdi seni bizim obaya götüreyim*” (30b-7/8). Her ne kadar fıkranın son bölümü, el yazması sayfanın eksik olmasından dolayı tamamlanamasa da “konar-göçer, yörük” anlamında kullanılan *Türkmân* kelimesi metinde yer almaktadır. Fıkranın şahıs kadrosu bir hayli zengindir (Nasreddin Hoca, Türkmân, sarhoş, kocakarı (ev sahi-bi), kocakarının kızı, Bekri ve Bekri’nin arkadaşları):

(Hocanın Yoldaşları) “30b ... (4) bir gün hoca bir şahrâda (5) gezerken bir suhete râst gelüp eyitdi sen (6) faķı mısın, deyü su’âl eder hoca belî faķıyım dër (7) ol **Türkmân** dër ki gel emdi seni bizim obaya (8) götüreyim faķımız yokdur deyüp ibrâm eyledi (9) hoca sözünden çağmayup gtdiler yolda bir (10) serhoşa râst geldiler ve bir köre râst (11) geldiler ol dañı refiķ oldu lâkin havâ ziyâde (12) kış olmağla köy ba’îd olduğundan geceye (13) kaldılar ...

Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn’deki tespit edilen beş fıkra değerlendirildiğinde Türk ti-pi, üç farklı karakterde görülür. Bunlar; “Öküz” ve “Bundan Çıkar” adlı fıkralarda “köy-lü”, “Kaz Eti” ve “Keşkek Tarifi” adlı fıkralarda “kolayca kandırılan kişi”, “Tavşan” adlı fıkrada ise “uyanık kimse” şeklindedir. Bu beş fıkranın hiçbirinde Nasreddin Hoca şahıs kadrosunda yer almaz. Sadece “Öküz” ve “Tavşan” fıkralarının şahıs kadrosunda yer alan Hoca, “Bundan Çıkar”, “Keşkek Tarifi”, “Kaz Eti” fıkranın şahıs kadrosunda yoktur.

3.1.2. Çağatayca Latifeler ile *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn*’deki ‘Türk’ Oto-stereotipinin Karşılaştırılması

Nasreddin Hoca fıkralarının Türklere ait farklı coğrafyalarda anlatıldığı bilinmek-tedir. Bu sebeple çalışmada, Anadolu sahasında Batı Türklüğü tarafından kaleme alın-mış *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* ile Doğu Türklüğü alanında basılmış *Nasreddin Hoca Latifeleri*’nin karşılaştırılması amaçlanmıştır. *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* adlı yazmada *Türk* ve *Türkmân* tipinin yer aldığı altı fıkra, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Aka-demisi Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsünün el yazması koleksiyonu 007 numarada kayıtlı olan ve başı-sonu eksik basma eserdeki latifeler arasında taranmıştır. Bu latifelerin dili, geç dönem Çağatay Türkçesine aittir. Dolayısıyla Batı Türkçesi

(*Hikâyât-ı Hoca Nasreddin*) ve Doğu Türkçesinde yer alan fıkraların *Türk* tipi üzerinden karşılaştırılması uygun bulunmuştur.

Geç dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış Nasreddin Hoca (Efendi) latifelerinde *Türk* tipi yer almaktadır. Dolayısıyla bu tipin Anadolu sahasındaki Nasreddin Hoca fıkralarında bulunduğu, Doğu Türkçesiyle yazılmış fıkralarda yer almadığı görülmüştür. Her ne kadar Doğu Türkçesinin coğrafyasında *Türk* kelimesinin menfi anlam içeren kullanımlarını Nevâyi'de görmüş olsak da (Özdarendeli 2013: 24) bu kullanımın sınırlı olduğunu, Anadolu Türkçesindeki kullanımının daha yaygın olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Çağatay Türkçesiyle yazılmış basma Nasreddin Hoca latifeleriyle *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin* adlı eser karşılaştırıldığında iki fıkranın ortak olduğu tespit edilmiştir. Bu fıkralar, *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin*'in 14a varağında kayıtlı "Tavşan" fıkrası ile 16a varağındaki "Öküz" fıkrasıdır. Çağatay Türkçesiyle yazılmış latifelerde Türk tipinin yerine (şahrâ âdemi) "çöl-kır insanı" ve (höküzni egesi) "öküzün sahibi" ifadeleri kullanılmıştır. Dolayısıyla Türk kelimesi yer almamaktadır. "Tavşan" fıkrasının giriş kısmı *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin*'de "bir gün hocaya bir Türk âdemi bir tavşan ile gelüp misâfir oldı" (14a-3/4) şeklinde iken Çağatay Türkçesiyle yazılmış metinde "Efendiğe şahrâ âdemleridin bir kişi koyan kültürdi-Efendiye çöl insanlarından bir kişi tavşan getirdi" (47-1) biçimindedir. "Öküz" fıkrasında ise *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin*'de "eline bir degnek alıp öküzü dögmeye başladı Türk bre adam dīvâne mi olduñ öküzü niçün dögersin demiş" (16a-10/12) şeklindeki ibare, Çağatay Türkçesiyle yazılmış latifede "kolığa kette tayağ alıp barıp hiç neme demey höküzni ura-bêrdi egesi aydı ki ey ahmak bir mahlûknı bul tarîka âzâr bêrmağnı bâ'isi neme-dür - Eline küçük değnek alıp hiçbir şey demeden öküze vurdu. (Öküzün) sahibi dedi ki: Ey ahmak bir canlıya bu şekilde zulmetmenin sebebi nedir?" (22-6/8) olarak geçmektedir:

(Tavşan) "Lañife 47 (1) Efendiğe şahrâ âdemleridin bir kişi koyan kültürdi Efendi hoşnüd (2) bolup anı bir keçe öyide mihmân kılıp izhâr-ı minnet-dârlıklar birlen (3) uzatıp yiberdi yana bir heftedin soñ uşal âdem Efendini eşikin (4) kaçıp keldi Efendi çıkıp kim-sên dedi ol kişi koyan kültürgen (5) dostuñız-mên Efendim dedi Efendi yana ol keçe öyide alıp kalıp (6) şürbâ birlen mihmân kılıp uzatıp yiberdi mundin bir hefte ötgendin (7) soñ dört bês âdemler këlip mihmân bolmağnı h"ah-ladı Efendi (8) sizler kim bolur-sizler dedi alar aydılar koyan kültürgen birâderiñizni (9) hem-sâyesi-miz bes Efendi alarnı hem bir keçe şürbâ birlen mihmân kılıp (10) yiberdi êrse bir eki heftedin soñ yana on bês âdem këlip (11) Efendini havlısığa mihmân bolmağ istedi Efendi alardın kim (12) êkenliğin soradı alar koyan kültürgen dostuñızni hem-sâyesin (13) hem-sâyesi-miz dediler Efendi hayr andağ bolsa şafâ këlip-sizler dep (14) mihmân-hâneğa olturguzup köp i'zâz ikrâmlar birlen kette tağaranı (15) toldurup tunuğ su alıp çıkıp koydı alar sordılar Efendim (16) bul neçük ta'am-dur dep Efendi cevâb bêrdi uşal dostumuz (17) kültürgen koyannı şürbâsını şürbâsını şürbâsıdır dedi"

(Öküz) "Lañife 22 (1) Efendiniñ êkin-zârığa bir höküz kirip yörüp êrdi Efendi (2) körüp gâzab birlen kolığa tayağ alıp yügürüp bargin hemân (3) höküz kaçıp kitti Efendi anı soñıdın âvâz-ı bülend birlen dedi ki menı (4) zirâ atlerimni bul tarîka vîrân kılıp yana maña firib bêrdiñ (5) hayr bir küni kolumğa tüşer-sên bes bir küni kördi kim ol (6) höküz hem-sâyesini höküzi êken koşğa koşup yörüp-dür kolığa (7) kette tayağ alıp barıp hiç neme demey höküzni ura-bêrdi egesi (8) aydı ki ey ahmak bir mahlûknı bul tarîka âzâr bêrmağnı bâ'isi neme-dür (9) Efendi aydı ey eşek seni işiñ bolmasun bul bed-baht (10) kılğan günâhnı özi bilğan üçün hiç neme demağğa mecâli yoğ-dur dedi"

Nasreddin Hoca'nın geçmişten geleceğe yolculuğundaki esas özellik bütüncüllüktür. Nasreddin Hoca, tüm meslek, kesim, zümre ve tarafları kendi kimliğinde birleştire-

rek ortak toplumsal kimliği temsil etmektedir. O, herkesin “Hoca”ıdır veya herkesin bir Nasreddin Hocası vardır (Özdemir 2010: 28). Bu bakımdan Nasreddin Hoca sadece bir kültürün değil, medeniyetin de önemli unsurlarından biridir.

Sonuç

Bir toplumun kendisiyle ilgili olan yargıları ‘oto-stereotip’ olarak adlandırılmaktadır. Türk milletinin bizatihi kendisinden doğan Nasraeddin Hoca fıkralarında yer alan *Türk* tipi de bu bakımdan bir oto-stereotiptir. Fıkralarda köylü tipinin şehirliden uyanık ama bunun yanında daha kaba bir tip olduğu resmedilir. Bu stereotip (Türk) etnik bir kimlik ifade etmez. Görgü kuralları çerçevesinde oluşturulan unsurdur.

Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Enstitüsü 007 numarada kayıtlı geç dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış Nasreddin Hoca (Efendi) latifelerinde menfî Türk tipi yer almamaktadır. Dolayısıyla bu tipin sadece Anadolu sahasındaki Nasreddin Hoca fıkralarında bulunduğunu, Doğu Türkçesiyle yazılmış fıkralarda/latifelerde yer almadığı görülmektedir. Bu durum saray kültürü ile halk kültürünün bir sonucudur. Bu fıkralardaki *Türk* “Köylü, göçebe, cahil” anlamlarında kullanılmaktadır.

Taranan eserler her ne kadar sınırlı olsa da Türk kelimesinin anlam kötüleşmesine uğradığı dönem 15. yüzyıl sonrasındır. Türk kelimesinin bu olumsuz kullanımları bazen bir tamlamayla “türk-i bî-râh” şeklinde, bazen Farsça bir ek alarak “türkâne” şeklinde, bazen de sadece isim olarak “köylü; kaba” biçimindedir. Ancak Nefî’yi burada zikretmek yerinde olacaktır. 17. yüzyıl hiciv şairi Nefî, Sihâm-ı Kazâ’sında bulunan çok sayıdaki beyitte *Türk* kelimesini bir aşağılama unsuru olarak kullanır.

Geç dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış Nasreddin Hoca (Efendi) latifelerinde - Anadolu Türkçesiyle yazılmış metinlerdeki (*Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn*) Türk kelimesi kullanımı yerine- (şahrâ âdemi) “çöl-kır insanı” ifadesi kullanılmıştır. Bu bakımdan aslında fıkralarda bir denklik vardır. *Türk* kelimesinin bir oto-stereotip olarak köylüyü ifade ettiği düşünüldüğünde farklı sahalarda anlatılan fıkranın tip/tipler olarak aynı olduğu söylenebilir.

Taranan *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn* adlı eserde *Türk* tipi beş fıkrada yer almaktadır. Bu fıkralarda *Türk* kelimesi “köylü” anlamında kullanılmıştır. Bir fıkrada ise *Türkmân* tipi bulunmaktadır. “Konar-göçer, yörük” anlamında kullanılan bu kelimeyi anlam kötüleşmesi ile açıklamak doğru değildir. İlaveten, *Türkmen* kelimesinin bugün de Anadolu ağızlarında “yörük” anlamıyla kullanıldığı bilinmektedir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Türklerin Farslarla münasebetleri Araplardan önceye dayanmaktadır. Her ne kadar ne zaman başladığı bilinmese de Farslarla olan bu ilişkinin bu kadar eski devirlere dayanması, her iki millette iç içe geçmiş kültür unsurlarının oluşmasına sebep olmuştur. Araplar ise, İslamiyet’ten önce Türklerle yakın bir ilişkide bulunamamış, Türkler hakkında Farslar aracılığıyla bilgi sahibi olmuşlardır (Özdarendeli 2013: 12-13). (Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Doğan 2020).

KAYNAKÇA

Aksoy-Sheridan, R. Aslıhan. “Temel Fıkraları’nda ‘Öteki’leştirme Boyutu”. Millî Folklor 19/75 (2007): 95-103.

Armutlu, Sadık. “Fars Şiirinde ‘Türk’ Kelimesine Yüklene Anlamlar”. Doğu Esintileri 12 (2020): 51-90.

Ateş, Ahmed. “Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Arapça ve Farsça Bazı Mühim Yazma Eserler”. *TDED*. II/3-4, (1948): 171-191.

Başgöz, İlhan. Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2005.

- Boratav, Pertev Naili. Nasreddin Hoca. İstanbul: Işık Yayınları, 2014.
- Bourse, Michel. Melezliğe Övgü (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009.
- Büyükokutan Töret, Aslı. "Meslek Folkloru Bağlamında Hekimlerle İlgili Stereotipler ve Bunlara Bağlı Şakalar Üzerine Bir Değerlendirme", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 11/ 24 (2018): 13-30.
- Çalışkan, Nurettin. Tarihi Metinlerin Sahihlik ve Güvenirlik Bakımından Tenkidi: Nef'i'nin Sihâm-ı Kazâ Örneği. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015.
- Çelik, Adil. Türk Anlatı Geleneğinde Stereotipler. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2019.
- Doğan, Enfel. "Fars Klasığı Kabus-Nâme'de Türklere Bakış ve 'Türkelmiş' Kelimesi Üzerine". Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 8 (23) (2020): 94-107.
- Hilton, James ve William Hippel. "Stereotypes". Annual Review of Psychology 47 (1996): 237-271.
- Hinton, Perry R. *Stereotypes, Cognition and Culture*. USA: Psychology Press, 2000.
- Janžekovič, Izidor. "Ethnic 'stereotypes' in early modern Europe: Russian and Ottoman national costumes", History and Anthropology, 2022: 1-25.
- Kalaycı, Muhammed. Hikâyat-ı Hoca Nasreddin (İnceleme-Transkripsiyon-Tıpkıbasım). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.
- Karataş, Pınar. "Hekim Folklorunda Stereotiplerin Lakapları Şekillendirmesi ve Fıkralara Yansımaları". Millî Folklor 116 (2017): 129-142.
- Meyerhoff, Miriam. *Introducing Sociolinguistics*. Newyork: Routledge, 2006.
- Onay, Ahmet Talât. Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Özdemir, Nursel. "Ali Şir Nevâyî'de Türk Kavramı". Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi 4/19 (2013): 11-30.
- Özdemir, Nebi. "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik". Millî Folklor 22 (2010): 27-40.
- Özkan, İsa. Türkiye ve Tatar Türkçesiyle Nasreddin Hoca Fıkraları. Ankara: Tika Yayınları, 1999.
- Pala, İskender. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1995.
- Parlatır, İsmail. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Basım Yayım, 2006.
- Sakaoğlu, Saim ve Ali Berat Alptekin. Nasreddin Hoca. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.
- Sararmaz, Zeliha. Anadolu Sahası Türk Fıkralarında Stereotipler. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2021.
- Solmaz, Erhan. "Afyonkarahisar/Sandıklı'da Mahallî Bir Fıkra Tipi: Hamamcı Kazım". 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara: Dumat Ofset, 2018.
- Şahin, Bekir. "Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğünde Bulunan Bir El Yazması: Hikayat-ı Nasreddin Hoca". Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu, 5-7 Temmuz 2015.
- Şahin, Bekir. "Nasreddin Hoca Yazmaları ve Bazı Özellikleri". (2015) <https://konyaaramistirmalari.blogspot.com/2015/07/nasreddin-hoca-yazmaları-ve-bazi.html> (Erişim Tarihi: 05.02.2023).
- Şenocak, Ebru. İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca. Konya: Mozaik Kültür Sanat Vakfı, 2007.
- Tezcan, Mahmut. Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974.
- Vašečka, Michal. "Autostereotypes and heterostereotypes". (<https://www.encyclopediaofmigration.org/en/autostereotypy-a-heterostereotypy/> Erişim Tarihi: 16.03.2023)
- Yıldırım, Dursun. Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1999.
- Zhang, Shuli. "Stereotypes Communication". International Education Studies 2/4 (2009): 25-27.

EK: ÖRNEK TIPKIBASIM
Hikâyât-ı Hoca Nasreddin

خواججه هجو مسو توري ديار خواجه
 ايدو ايت سا قول اخته بيا اولديك
 سو بوياك بو ييدر ديميني كندون
 خواججه قه خمايه واريني كورور و اون
 كستارده قه عيار هله يانه الهه نيك
 خواججه بوزله ديميني بو يوزنه عيشه نيك
 بوزم بوزمه هره يوردا كور ايتي قومه ايله اعتبار
 ايتي بوزمه بو اوقاق تدرجه انه نيكه
 او سوزار ديميني او اوقاق خواججه نيك
 كلاب ديميني ايك خواججه اولدي نيكه
 او روجاك ديميني ديد خواججه ديميني
 كاشكو بيزده كلاب غاذا نيكه ايدك
 ديميني برون خواججه ديميني او قودو سا
 كوردن نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه خواججه سرجه نيكه ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 سرجه نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 2

صبر ب مبتل دور سرجا نيكه ايدك خواججه بزمه
 كوزمه بزمه سرجا نيكه ايدك خواججه ايدك
 اول تور كمان ديميني ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 4

ويك سكا قاله نيكه ايدك ايدك خواججه ده
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 6

اوتور ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور
 ايتي قورور ايتي قورور ايتي قورور

Fotograf 8

بومر كده بونورن حقا د دويوب بونورن
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 نيكه ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 10

كونار ده بونورن خواججه بونورن ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 1

بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 3

جواب ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 5

بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 7

بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك
 بونورن ايدك ايدك ايدك ايدك ايدك

Fotograf 9